

Konteksto pažinimas: dvejopa prometėjiškumo samprata V. Šekspyro ir J. V. Gėtės kūriniuose

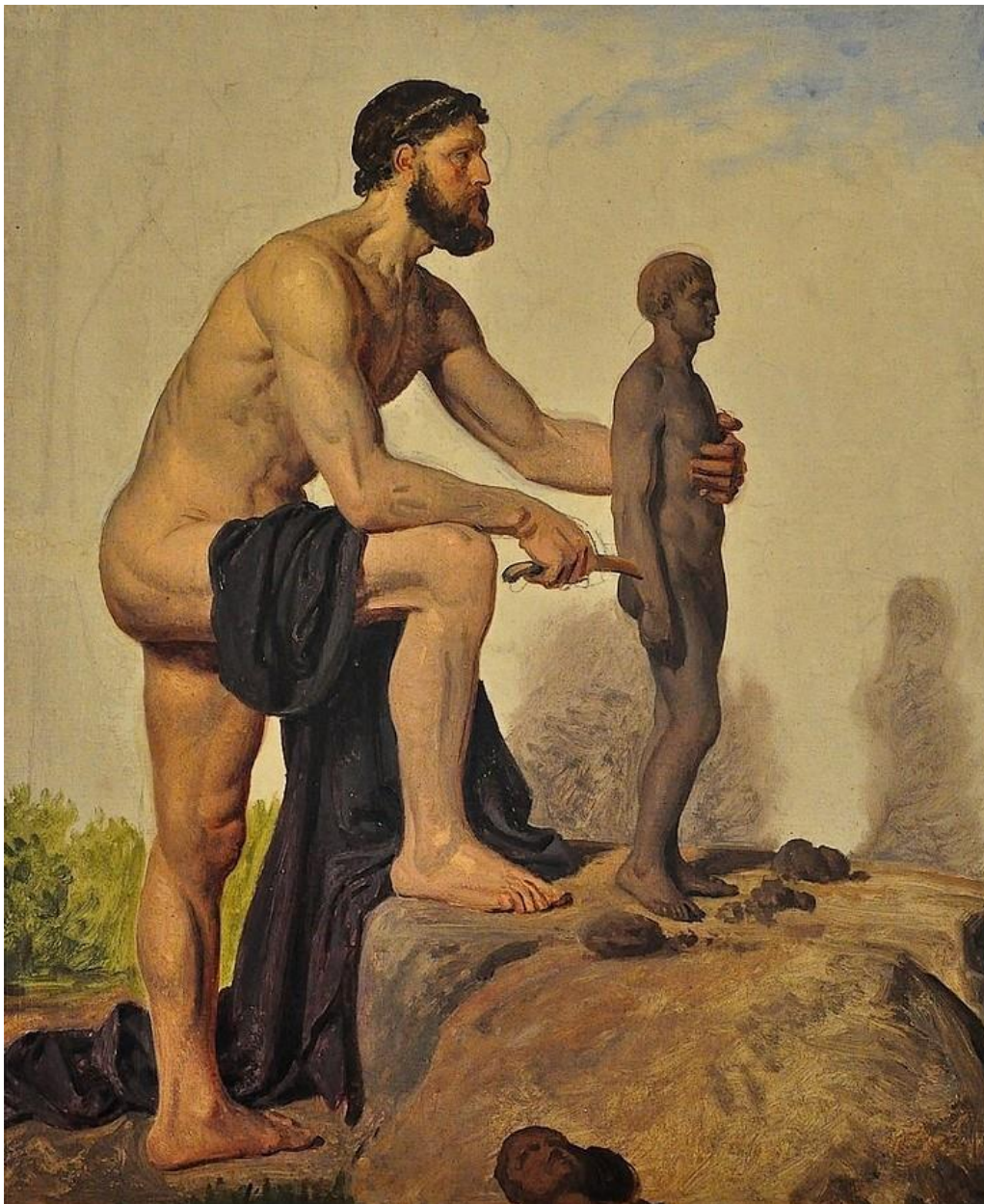
Lektorė Onutė Baumilienė
lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja ekspertė

KONTEKSTO SVARBA ANALIZUOJANT IR INTERPRETUOJANT

35.1.2.5. Konteksto pažinimas. Susipažįstama su kultūros epochų, literatūros krypčių ir srovių istoriniu bei **kultūriniu kontekstu**, šiuolaikinės kultūros kontekstais. Mokomasi išryškinti savitus laikotarpio bruožus, temines ir stilistines dominantes nagrinėjamuose kūriniuose.

35.1.2.6. Grožinės literatūros skaitymas, supratimas, analizė ir interpretavimas. <...> Mokomasi atpažinti ir įvardyti skaitomų kūrinių žanrines ypatybes, idėjinę ir meninę raišką, jų tarpusavio sąryšį, **analizei tinkamai panaudoti kultūrinio konteksto žinias**. Remiantis kūrinio visuma ir **kontekstais** (biografiniu, **kultūros**, istoriniu, socialiniu), **nagrinėjama** prozos ar dramos kūrinio **struktūra, temos, problemos, idėjos, veikėjų charakteriai, poelgiai, vertybės, veiksmas, erdvė, laikas, raiška; prozos kūrinio pasakojimo perspektyva, pasakotojo tipai**. Remiantis kontekstais (biografiniu, **kultūros**, istoriniu, socialiniu), **nagrinėjama** poezijos kūrinio **struktūra, lyrinis subjektas, vyksmas, erdvė, laikas, temos, retorinės figūros, eilėraščio tipas, eilėdara**.

Lietuvių kalbos ir literatūros bendroji programa

PROMETĖJO MITAS KAIP KULTŪROS KONTEKSTAS

Constantin Hansen 1845 m.
paveiksle iš Kopenhagos
Prometėjas vaizduojamas
lyg skulptorius iš molio
kuriantis žmogų.

Šaltinis: Klasikų asociacija

PROMETĖJO UGNIES PRASMĖ (2)

„Ligi tol žmonės gyveno urvuose, nemokėjo statyti plytinių namų, dailidės darbų, nesugebėjo skirti metų laikų. Prometėjas **išaiškino** žmonėms, kodėl žvaigždynai bei šviesuliai pateka ir nusileidžia, **išmokė** skaičiavimo ir rašto. Be Prometėjo, žmonės **nebūtų** gebėję **prisijaukinti** gyvulių, **pasistatyti** laivų, **pasigaminti** vaistų, **išsikasti** metalų, **suprasti** sapnų ir kitų pranašingų ženklų. Kitaip tariant, titanas Prometėjas **atnešė žmonėms dieviškojo žinojimo kibirkštėlę** ir **padarė juos kultūringus**. Tai milžiniška dovana, nors ji tebuvo menka absoliutaus žinojimo dalelė – žmonėms vis dėlto neleista žinoti ateities ir suprasti daugelio kitų dalykų.“

Ištrauka iš „Prometėjo mitas“
pagal Vandos Markovskos knygą „Graikų mitai“

AISCHILO PRIKALTASIS PROMETĖJAS (ištrauka)

PROMETĖJAS

Aš ne žmonėms prikišti apie tai kalbėsiu,
Bet to, ką jiems daviau, išaiškint noriu naudą.
Juk jie žiūrėdami anksčiau žiūrėjo veltui,
Taip pat klausydami jie nieko negirdėjo.
Per ilgą laiką jie kaip sapno vien šešėliai
Daiktų gausybėje nebuvo susivokę.
Jie plytinių namų statyti nemokėjo,
Po saule stovinčių, dailidės menas buvo
Jiems svetimas visai. Jie po žeme gyveno
Kaip judrios skruzdėlės, tamsių urvų gelmėj.
Jiems trūko tikro ženklų, kad atskirt mokėtų
Pavasarių gėlėtą nuo žiemos ar vaisių
Turtingo rudenio; nesąmoningai viską
Darydavo, kol aš išaiškinau žvaigždynų
Jiems užtekėjimą ir slaptą nuskendimą.
Taip pat skaičiavimą, visų menų puikiausią,
Ir raidžių sąryšį jiems tasyk išradau.
Aš jiems padovanojau atmintį darbingą,
Tą mūsų motiną, kuri sukūrė viską.
Uždėjau pirmas pavalkus aš gyvuliams,
Į jungą įkinkiau juos, kad savaisiais kūnais
Jie pavaduotų žmones prie sunkių darbų.
Paklusnų atvedžiau aš prie vežimo žirgą
Lyg papuošalą kokį turto prabangos.

Ir niekas, be manęs, jūreiviams neišrado
Vežėčių linasparnių, klaidžiojančių jūroj.
Tokių štai reikmenų mirtingiems suradau.
Bet, nelaimingas aš, jau pristigau gudrybės,
Kad išsilaisvinčiau iš vargo pats dabar. <...>
Štai kas svarbiausia bus: anksčiau susirgę žmonės
Negaudavo pagalbos – vaisto neturėjo
Suvalgyt ar išgert, ar vien tiktai patepti.
Be vaistų džiūdavo, kol aš parodžiau jiems,
Kaip reikia gydyklus gaivinančius maišyti,
Kad nuvaikytų nuo savęs visas ligas.
Aš nustačiau žmonėms daug būdų pranašauti. <...>
Ir tai ne viskas dar. Kas pasakyt galėtų,
Kad žemės gelmėse atradęs prieš mane
Ir geležį, ir varį, auksą ir sidabrą –
Tiek daug slaptų gėrybių, taip žmonėms naudingų?
Žinau tikrai, kad nieks. Nebent plepys – melagis.
Žodžiu, suglaudus viską, viena atsimink:
Visų menų išmokė žmones Prometėjas.

❑ KLAUSIMAI MOKINIAMS

Kokios ugnies prasmės?

Kaip Prometėjas pakeitė žmones?

CHORAS

Raudu aš, Prometėjau,

Tavo liūdno likimo. <...>

Negailestingas Dzeusas valdo

Pagal įstatymus savus...

<...> gyventojai visi

Užjaučia tavo graudulingas,

Pasibaisėtinas kančias...

PROMETĖJO UGNIES PRASMĖ (1)

- ❑ Iliustracija. „Prometėjas kaip ugnies nešėjas“; Jan Cossiers, um 1636/38. Museo del Prado, Madrid.
- ❑ Prometėjas **maištininkas** prieš nustatytą tvarką, nepalankią žmonėms.
- ❑ Prometėjas **aukojasi** dėl žmonių gerovės. Iki Prometėjo dovanos – ugnies – žmonės kaip gyvuliai gyvena urvuose:

Mat dovanas žmonėms

Suteikęs, šį likimą, vargšas, užsitraukiau.

Pavogęs iš dangaus ir nendrėje paslėpęs,

Aš atnešiau žmonėms ugnies šaltinį slaptą,

Kuris visų menų išmokė mirtinguosius

Ir naudą didelę jiems atnešė drauge.

Už tokias tad kaltes kenčiu aš šitą bausmę,

*Po atviru dangum prikalta prie uolos. (Aischilas, **Prikaltasis Prometėjas**)*

- ❑ Ugnis – tai kūryba visomis prasmėmis.
- ❑ Ugnis – tai civilizacija.

PROMETĖJIŠKUMAS JONO BILIŪNO KŪRYBOJE

- ❑ Pats autorius lyg Prometėjas. Pasak rašytojo Romualdo Granausko, J. Biliūnas, kaip ir visa to meto inteligentų idealistų karta, **nuėjo tarnauti ne Dievui, o žmogui**. (Esė „Baltas liūdesio balandis“)
- ❑ Prometėjiškumo tema J. Biliūno alegorijoje „Laimės žiburys“.
- ❑ Prometėjiškas veikėjas apysakoje „Liūdna pasaka“. Petras Banys – prometėjiška asmenybė.
- ❑ „Taigi prometėjizmas – radikali antropocentrinė pasaulėvoka, kylanti iš revoliucingos nuostatos, kad tradiciniai, varžantys individą religijos ir visuomenės modeliai turi būti perkurti ir kad tai gali įvykti tik išlaisvinus išskirtinių asmenybių kūrybines galias. Tokios prometėjiškos asmenybės, peržengusios pačios save, **tragiškai pasirenka aukotis dėl visos bendruomenės ateities, dėl jos išlaisvinimo nuo prievartinių institucijų ir metafiziškai pateisinto blogio**. Maištingo prometėjiškojo individualizmo pradinė paskata – tai akistata su blogiu ir prievarta...“ (Mindaugas Kvietkauskas)

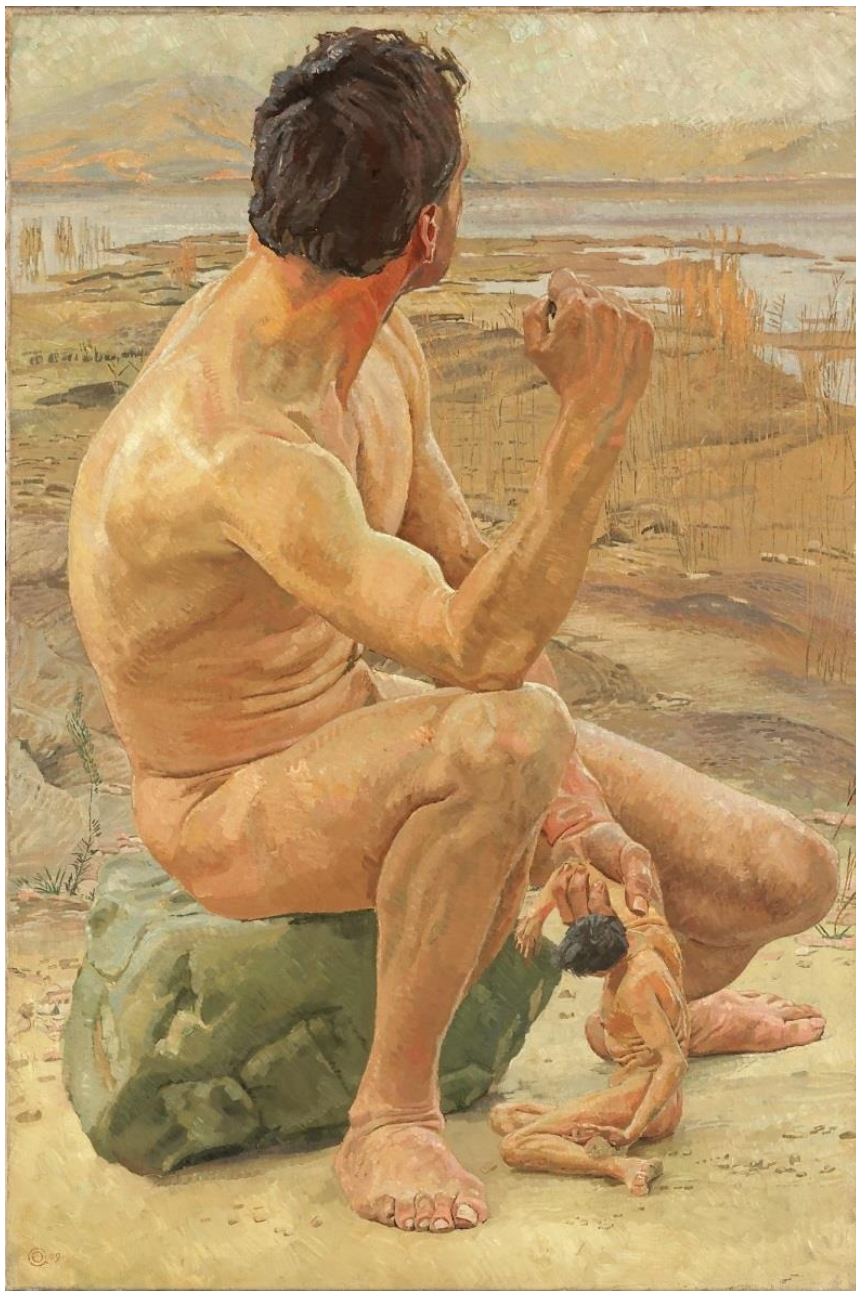
HAMLETAS PROMETĖJIŠKA ASMENYBĖ

- ❑ **Sąsajos su Reformacijos idėjomis:** Vitenbergo universiteto studentas, kritiškai mąstanti asmenybė (apsimetimas bepročiu, spektaklio statymas, negalėjimas nusižudyti, įvertina Ofelijos silpnumą).
- ❑ **Brandi asmenybė, nes atsakinga:** po susitikimo su tėvo Dvasia **Hamletas nebijo prisiimti didžiulę naštą – atsakomybę taisyti pasaulį** („Išniro laikas. Prakeiksmas būties, / Kad jį sujungti skirta man lemties!“).
- ❑ **Hamletas humanistas**, myli žmones („Ir kas per kūrinys žmogus! Koksai kilnus / jo protas! Kokios bekraštės jo galimybės! Koks nuostabiai / raiškus savo judesiu ir forma! / Koks panašus į angelą savo veiksmais! Koks panašus į Dievą protu! / Pasaulio grožis! Gyvūnijos viršūnė!“).
- ❑ **Vertina tiesą, gerą vardą:** mirštantis Hamletas įpareigoja savo draugą Horatio papasakoti gyviesiems visą tiesą apie tai, kas įvyko Danijoje („Atskleisk teisingai mano bylą tiems, / Kurie nežino. <...> jei neatskleistum, / Koks sužeistas paliktų mano vardas!“)

← E. Nekrošiaus spektaklio HAMLETAS akimirka. Vaidina Andrius Mamontovas.

Prieiga per internetą: <http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/894>

DAR KARTĄ PROMETĖJAS

❑ „Prometėjas (gr. promētheus – pramatantis ateitį, iš anksto apgalvojantis, apdairus, rūpestingas) priklausė titanų giminei...” (V. Markovska)

❑ „Laisva, laisva valia esu aš nusikaltęs.“
Aischilo „Prikaltasis Prometėjas“

❑ PROMETĖJAS

...aš greičiau vergausiu kad ir šitai uolai,
Nei būsiu pasiuntiniu ištikimu Dzeuso.

CHORAS

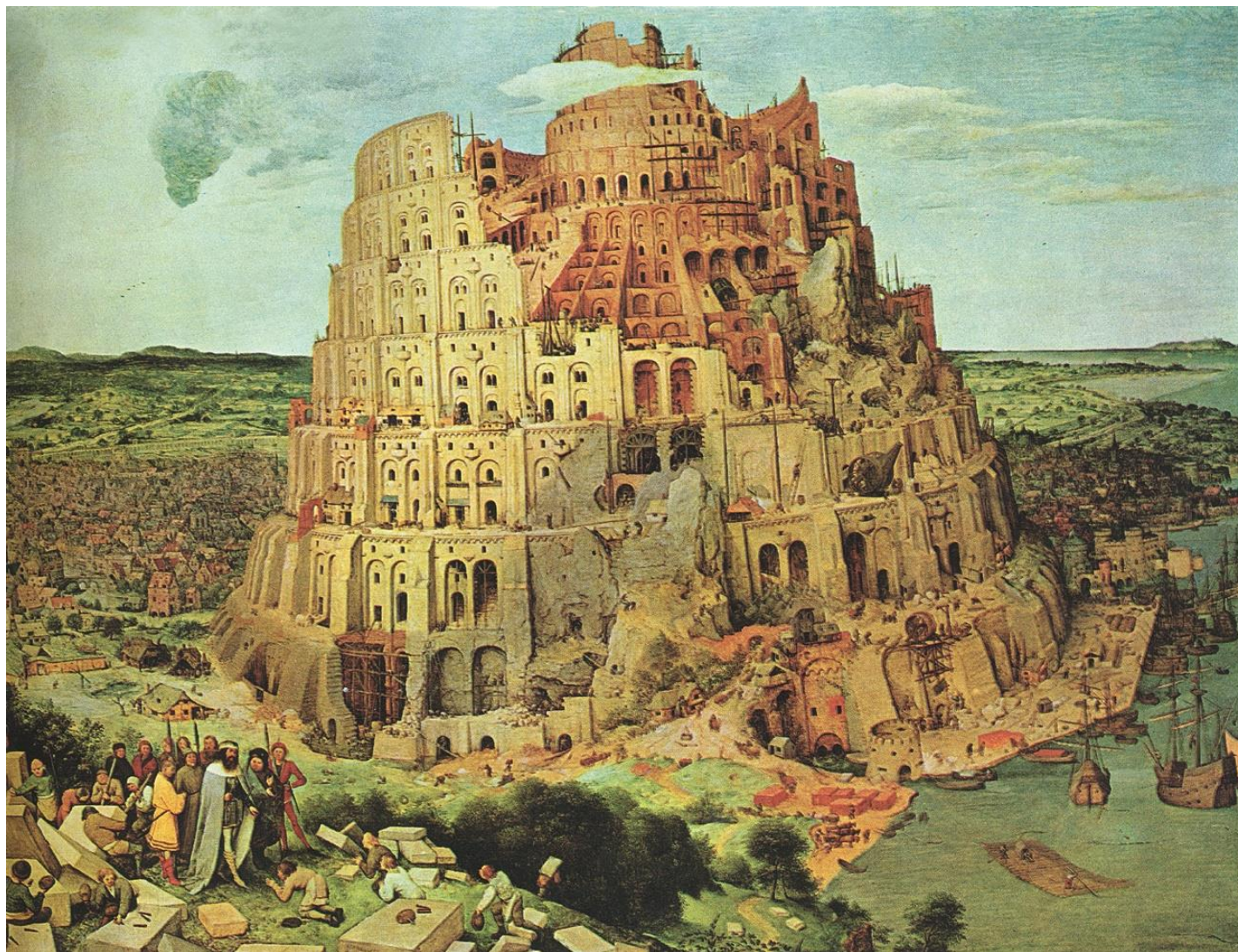
Mums rodos, Hermis sako tau teisybę.
Jis ragina tave, puikybės atsisakius,
Protingos išminties geriau pasiieškoti.
Jo paklausyk. Nes gėda klysti išmintingam.

Aischilo „Prikaltasis Prometėjas“

←*Prometheus* (1909) by Otto Greiner

FILOSOFO ANTANO MACEINOS PROMETĖJIŠKUMO SAMPRATA

„Aischilo tragedija „Prikaltasis Prometėjas“ paprastai yra laikoma tikraja prometėjiškosios dvasios išraiška. Šitoji tragedija yra ne kas kita kaip meniškas apdirbimas seno graikų mito, vaizduojančio dievų grumtynes už valdžią Olimpe ir iš grumtynių kylančią Prometėjo tragiką. Aischilas prometėjiškosios idėjos nesugalvojo. Jis ją paėmė iš graikų dvasios, suteikdamas jai tik literatūrinę, meninę formą. Pati prometėjiškoji idėja graikuose buvo gyva dar toli prieš Aischilą. Ji yra gyva apskritai žmonijoje. Kaip ne viena graikų tauta turėjo prometėjiškų pasakojimų, taip lygiai ne vienas Aischilas juos panaudojo literatūros kūrinuose. Amžinas prometėjiškas žmogaus savęs teigimas yra radęs literatūroje nemaža vietos, ir prometėjiškoji idėja ne vieno rašytojo net buvo stipriau išreikšta negu Aischilo. **Žmogaus palinkimas savęs teigimu sukilti prieš Kūrėją buvo gyvas visų laikų sąmonėje, ir visų laikų literatūros meno genijai žmogaus ir Dievo konfliktu yra žavėjęsi.**“ (A. Maceina)

Babelio bokštas, Piteris Breigelis Vyresnysis, 1563 m., šaltinis: VLE

TEKSTŲ LYGINIMO UŽDUOTIS

❑ UŽDUOTYS MOKINIAMS. Palyginkite J. V. Gėtės Faustą ir Babelio bokšto statytojus. Visi jie, anot filosofo A. Maceinos, prometėjiškos asmenybės. Ar sutinkate su šiuo požiūriu? Kodėl?

Babelio bokštas

¹ Visa žemė turėjo vieną kalbą ir tuos pačius žodžius. ² Kai žmonės kėlėsi iš rytų, jie rado slėnį Šinaro krašte ir ten įsikūrė. ³ Vieni kitiems sakė: „Eime, pasidirbkime plytų ir jas išdekime“. – Vietoj akmens jie naudojo plytas, o vietoj kalkių – bitumą. ⁴ „Eime, – jie sakė, – pasistatykime miestą ir bokštą su dangų siekiančia viršūne ir pasidarykime sau vardą, kad nebūtume išblaškyti po visą žemės veidą“.

⁵ O VIEŠPATS nužengė pamatyti miesto ir bokšto, kurį mirtingieji buvo pastatę. ⁶ Ir VIEŠPATS tarė: „Štai! Jie yra viena tauta ir visi kalba ta pačia kalba. Tai yra tik jų užsimanymų pradžia! Ką tik jie užsimos daryti, nieko nebus jiems negalimo! ⁷ Eime, nuženkime ir sumaišykime jų kalbą, kad nebesuprastų, ką sako vienas kitam“. ⁸ Taip tat VIEŠPATS išsklaidė juos iš ten visur po žemės veidą, ir jie metė statę miestą. ⁹ Todėl jis buvo pavadintas Babeliu, nes ten VIEŠPATS sumaišė visos žemės kalbą ir iš ten VIEŠPATS išsklaidė juos po visą žemės veidą. (*Šaltinis: Senasis Testamentas*)

TEKSTŲ LYGINIMO UŽDUOTIS

❑ KLAUSIMAS MOKINIAMS. Kodėl Adomo Mickevičiaus poemos „Vėlinės“ personažą Konradą galime vadinti prometėjiška asmenybe?

KONRADAS

Virtuozas aš!
Aš ištiesiu rankas,
Lig aukštojo dangaus aš ištiesiu rankas
Ir, ant žvaigždžių pirštus išmiklintus uždėjęs,
Tarytum stikline armonika griežėjas,
Aš groju himnus dausose,
Suku žvaigždes sava dvasia.
Paleidau dangumi garsų aš milijoną –
Tai aš juos pagimdžiau, žinau kiekvieną toną,
Sujungiu juos, padalinu
Ir į vaivorykštes, ir į strofas pinu.
Žaibus, perkūnijas garsais padabinu.
Aš pakeliu rankas, ir danguje sustoja
Tos žvaigždės, kuriomis virtuozo pirštai groja.

Dainuoju pats balsu didžiu –
Lyg viesulą dainas girdžiu:
Jos širdyse žmonių vaitoja,
Lyg vėtra staugia debesy,
Kartoja amžiai jas visi.
Kokie keisti garsai – ir skamba, ir liepsnoja,
Jie ausyse ir akyse –
Taip vėjo amžiną skridimą
Aš pamatau debesyse,
O išgirstu pagal švilpimą.
Tokia daina dievų verta!
Kaip visata ji sutverta.
Tokia daina – jėga, veiklumas,
Tokia daina – nemirtingumas!
Nemirtingumą aš jaučiu ir jį kuriu –
Ką, dieve, tu gali daugiau, nei aš turiu?

FAUSTAS PROMETĖJIŠKA ASMENYBĖ (1)

- ❑ **Fausto prometėjiškumas dvilypis** – dėl kitų gerovės jis sąmoningai **pasiryžęs aukotis**, kai stato laisviems žmonėms miestą (II dalis). I dalyje jis vaizduojamas kaip gydytojas, tačiau savo, kaip daktaro, gebėjimais abejoja – mokslas nevisagalis.
- ❑ **Trokštantis pažinimo Faustas – tai žmogus, siekiantis užimti Dievo vietą.**
- ❑ Faustas primena Liuciferį – į puikybę pasikėlusį Dievo angelą.
- ❑ Fausto prometėjiškumas primena Senojo Testamento pasakojimą apie Babelio bokštą.
- ❑ Faustas primena A. Mickevičiaus „Vėlinių“ Konradą.
- ❑ Faustas primena Dž. Bairono Kainą.

← **Faustas ir Mefistofelis** ir XVII a. knygos, prieiga per internetą: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/lf00/Faustas_ir_Mefistofelis_i%C5%A1_XVII_a._knygos.LF4212.jpg

FAUSTAS PROMETĖJIŠKA ASMENYBĖ (2)

FAUSTAS

Svarūs mokslo vaisiai –
Ir filosofijos vingrybes gliaudau,
Ir medicinos moksluose, ir teisėj,
Deja, net teologijoje susigaudau;
Tiek sukaupiau savy, tačiau
Likau kvailys kaip ir anksčiau.
Esu magistras, daktaro traktatą
Sukurpęs, jau veik dešimt metų
Vedžiodamas už nosies studentus
Bet kaip juos mokau ko paklius,
Ir pats matau, kad nieko mums žinot neskirta!
Vien ši mintis sugniaužia širdį.
Žinau, protu man niekad neprilygo... <...>

FAUSTAS

Viršuj – dangus, žemai – mūša bangų.
Palikęs naktį, dieną vyčiaus!
Graži svajonė! Pasvajot šaunu,
Deja, mes esam gimę be sparnų
Galingam amžinybės skrydžiui. <...>

MEFISTOFELIS

Aš čia tarناusiu tau ištikimai
Ir tavo norus vykdysiu be išimčių,
Tačiau kai susitiksime tenai,
Turėsi atsilygint tuo pačiu.

FAUSTAS

**Menkai terūpi man, kas bus tenai –
Lai iš pasaulio lieka pelenai...**

FAUSTO MAIŠTO PRIEŽASTYS IR FORMOS

- ❑ žinių stoka („...nieko mums žinot neskirta!“);
- ❑ vidinis konfliktas tarp proto ir aistrų („Many dvi sielos grumias nuolatos!“);
- ❑ dieviškųjų galių neturėjimas („Ir sau atrodžiau vos ne visagalis...“);
- ❑ bejėgiškumas prieš gamtos paslaptis („Ne Dievas aš, ir nėra ko įsijausti; / Aš kirminas, kuriam tik dulkes rausti...“);
- ❑ maišto prieš dieviškąją tvarką formos: bandymas nusižudyti; sandėris su Mefistofeliu; jaunystės susigrąžinimas; nepasotinamas pažinimo troškulys.

APIBENDRINIMAS. PROMETĖJIŠKA ASMENYBĖ

Prometėjišką asmenybę galima apibūdinti dvejopai:

- ❑ **Pasiaukojimas dėl kitų.** Viena vertus, tai asmenybė, pasiaukojusi dėl žmonių gerovės. Toks V. Šekspyro Hamletas; tokių asmenybių aptinkame J. Biliūno kūryboje (Petras Banys apysakoje „Liūdna pasaka“, drąsuoliai iš alegorijos „Laimės žiburys“).
- ❑ **Dieviškumo siekimas.** Arba, kita vertus, tai žmogus, norintis prilygti dievams. Anot filosofo A. Macenos, **prometėjiškumas „visų pirma yra realios žmogiškosios didybės teigimas“**. Tai J. V. Gėtės Faustas, A. Mickevičiaus Konradas, Dž. Bairono Kainas. Maceina teigia: „...prometėjiškas žmogus konflikto su Dievu neišvengia ir jo net nevengia. <...> Tapimas dievu yra prometėjiškų pastangų tikslas.“ Anot filosofo A. Maceinos, Faustas – prometėjiška asmenybė: „Faustas yra savotiškas teorinis Prometėjas, kuris save teigia ne tiek savo asmenybe, kiek savo protu, savo noru žinoti. <...> Prometėjizmas <...> visų pirma yra realios žmogiškosios didybės teigimas.“

ŠALTINIAI

1. Aischilas, *Prikaltasis Prometėjas*, (vert. R. Mironas), kn. „Graikų literatūros chrestomatija“, sud. D. Dilytė, 2008.
2. Biliūnas J., *Laimės žiburys*, prieiga per internetą: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LG00/Jonas_Bili%C5%ABnas._Laim%C4%97s_%C5%BEiburys.LG1803.pdf
3. Biliūnas J., *Liūdna pasaka*, prieiga per internetą: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LG00/Jonas_Bili%C5%ABnas._Li%C5%ABdna_pasaka.LG1800.pdf
4. Granauskas R., *Baltas liūdesio balandis*, prieiga per internetą: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LG00/Romualdas_Granauskas._Baltas_li%C5%ABdesio_balandis.LG1800A.pdf
5. Gėtė J. V., *Faustas*, vert. A. A. Jonynas, prieiga per internetą: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/lf00/E._Nekro%C5%A1iaus_spektaklis_FAUSTAS.LF4214.jpg
6. Kvietkauskas M., *Prometėjiškoji pasaulėvoka Jono Biliūno prozoje*, *Metai*, 2005, Nr. 12, p. 80–93, prieiga per internetą: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LG00/Mindaugas_Kvietkauskas._Promet%C4%97ji%C5%A1koji_pasaul%C4%97voka_Jono_Bili%C5%ABno_prozoje.LG1803B.pdf
7. Maceina A., *Prometėjizmo problema*, prieiga per internetą: <http://www.maceina.lt/html/prometejizmozproblema.html>
8. Mickevičius A., *Vėlinės*, vert. Just. Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1998.
9. *Prometėjo mitas, Graikų mitai*, prieiga per internetą: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LB00/Graik%C5%B3_mitai.LB1800.pdf
10. Šekspyras V., *Hamletas*, vert. A. Nyka-Niliūnas, prieiga per internetą: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LD00/Viljamas_%C5%A0ekspyras._Hamletas.LD5400.pdf